

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 119 1998

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-14-6

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1999

Stam med sin avhandling en lucka som länge varit kännbar. Med stor energi tar han sig an projektet *Sönder* och granskar det ur en räckta fruktbara vinklar. Hans skarpögt utförda manuskriptknådning har också fört fram till ett eget förslag till editorisk gestaltning som synes mig ha stöd i texten. Utöver detta borrar han ut och fyller i många mindre kaviteter som ingen förstått att känna ilningar i. Han undersöker förgivettaganden, korrigerar och modifierar. Allt som beses är inte centralt för det angivna ämnet. Men i o m att det gjorts är Parland nu inte bara vederbörligen akademiskt introducerad utan även, efter kritisk genomlysning av legendariet, väl preparerad för fortsatt saklig akademisk granskning.

Clas Zilliacus

Christina Gullin, *Översättarens röst. En studie i den skönlitterära översättarens roll med utgångspunkt i översättningar av Else Lundgren och Caj Lundgren*. Lund University Press, Lund 1998.

Avhandlingen består av 5 kapitel (om jag utesluter anslutna inledande och avslutande kommentarer, bibliografi, appendix och index). De två första rör teori och metod, det femte kritik av översättningar och de två mellanliggande analyser av sammanlagt sex romanöversättningar till svenska av Else Lundgren (2) och Caj Lundgren (4).

I det inledande avsnittet presenterar Gullin en rad synpunkter kring översättandets problematik, kring själva rekonstruktionen av en 'ny' text, som en av hennes sagesmän (de är oftast män) förliknar vid konststycket att återföra en lök till dess ursprungliga position efter att den söderdelats. Det skulle betyda att helheten aldrig är samman av dess delar. I det här avsnittet förklarar också Gullin det primära syftet med sin avhandling: att uppmärksamma översättarens komplexa roll i det kulturella skapandet. Undersökningen omfattar således sex engelskspråkiga romaner koncipierade och översatta mellan 1980 och 1990.

Kapitel 1 inleds med en genomgång av den svenska forskningen på området. Verksamheten motsvarar knappast den oerhörda mängd litteratur som översätts, men inrymmer dock ett antal vetenskapliga arbeten kring översättare och översättning. Gullin nämner arbeten av Lars Wollin, Stina Hansson, Greta Hjelm-Milczyn, Mats Rehn, Mats Larson, Hans Lindquist och Dorothea Hygrell och flera. Den andra delen av kapitlet diskuterar översättning i ett historiskt perspektiv. George Steiners *After Babel: Aspects of Language and Translation* och Susan Bassnetts *Translation Studies* utgör Gullins främsta referenser. Tidigt i västerländsk historia frågade man sig skall översättning vara trogen eller otrogen; uttrycken 'traduttori traditori' och 'la Belle infidèle'

speglar de här synvinklarna. Renässansen var, som Gullin påpekar, en synnerligen livlig tid vad gäller översättning, likaså romantiken, fast då med andra utgångspunkter. Den historiska översikten illustrerar några av de mest kända personerna som på ett eller annat sätt både uttalat sig om översättning eller arbetat på området: John Dryden, Alexander Fraser Tytler, Goethe, Shelley. Diskussionen om översättning skall vara fri eller ofri går som en röd tråd genom historien, fast de två hållpunkterna har getts olika innehåll och uppdrag. Som Gullin poängterar har översättarens normativa, politiska och kolonialiserande roll ökat det senaste århundradet, i takt med världens fragmentisering och medieringen. Översättaren har blivit synligare, men ändå inte uppmärksammas av akademien. Det vilar något försmädligt generande över tolkarbetet ännu idag.

Det andra kapitlet är närmare 40 sidor tät text. Kapitlet är uppdelat i tre större enheter: det inleds med en definition av begreppet 'Translation Studies' och åtföljs av utredningar som förankrar disciplinen i strukturalistiska och poststrukturalistiska värdeegenskaper, där de centrala begreppen är polysystemteori och normsystem; det andra granskar utförligt översättarens medierande och skapande funktion, dennes förmåga och rättighet att osynliggöra sig, repektive ta för sig i denna process; och i det tredje avsnittet beskriver Gullin sina metodiska utgångspunkter, som kort kan beskrivas som komparativa.

I det tredje kapitlet introducerar och analyserar Gullin Else Lundgren som översättare. Hon beskriver hennes utbildningsväg och de egenskaper som kan sägas karaktärisera hennes speciella stil. Else Lundgren, förklarar Gullin, är träcklerskan eller väverskan, självständig, lyhörd och besitter en stor fascination för språket (snarare än för litteraturen). Bland de författare hon översatt återfinns: Virginia Woolf, Beryl Bainbridge, Margaret Drabble, William Golding, Anita Desai, Nadine Gordimer, och Sue Townsend. Gullin recenserar även uttalanden av svenska kritiker kring Lundgrens arbeten.

I sin granskning av översättningen av Gordimers *July's People*, synar hon detaljerat och ingående förändringarna eller transformationerna på i första hand det språkliga och stilistiska mikroplanet. Hon noterar att partiella satsförkortningar återges av Lundgren med aktiva verbkonstruktioner, att förkortande satser i originalet blir fullständiga meningar som därvid lyfter fram verbhandligen mera osv. Lundgren 'förtydligar' (ett mångtydigt begrepp) ofta Gordimer och lägger till en dimension i tolkningslagret. Gordimers 'poetiska' prosa blir mera prosaisk, förklarar Gullin. Gullin skriver 'sympatiskt' om Lundgren och förklarar att dennas övergripande målsättning är att åstadkomma en text som den svenske läsaren kan 'förstå.' Men detta sker ofta, medger även Gullin, på bekostnad av originalets komplexitet.

Lundgrens 'svenska' värld får då övertaget.

I granskningen av Sue Townsends *Rebuilding Coventry* fäster sig Gullin speciellt vid Lundgrens försök att återge det 'avvikande' talspråket i romanen. Hon noterar att översättaren 'försvenskar' replikerna och gör observationen att ju större avvikelse från normalpråket originalet uppvisar, desto radikalare avviker också EL från originalet. Hennes krav på sin texts 'lättillgänglighet' blir styrande.

I det fjärde kapitlet presenteras Caj Lundgren som översättare. Gullin berör hans olika sidor som journalist, som dagsversförfattare och som översättare. Hon noterar det beröm som normalt ledsagar hans översättningar och karakteriserar i ännu högre grad honom som språktänjare. Hennes första närläsning gäller Burroughs historisk-episka roman *Earthly Powers*, där hon tar fasta på Caj Lundgrens ord- och frasseantik, på sammansättningar, på hans användning av främmande ord, ordlekar, idiomatiska uttryck, avvikande talspråk, svordomar och utslutningar. I sin läsning av översättningen av Saul Bellows *Bellarosa* är Gullin främst uppmärksam på de olika berättar- och fokalisationsperspektiv som texten utvecklar. Generellt sett kommer, enligt Gullin, berättarjag och läsare närmare varandra i översättningen än i originalet, bl a genom det flitiga bruket av förstärkningsord som 'ju'. Även i sin läsning av Richard Fords *Löpeld* och A.S. Byatts *De besatta* är Gullin främst intresserad av berättarperspektiv. I de båda romanerna står därför personskildringen i centrum.

Det femte kapitlet granskar översättaromdömen och modeller för bedömning i fyra dagstidningar, i *BLM*, och i Bibliotekstjänsts sambindningslistor från 1980, 1985, 1989, och 1995. Gullins iakttagelser bekräftar det redan kända. Majoriteten av omdömena utgörs av korta, svepande, ofta intetsägande, formuleringar. Översättaren och översättningen är oynliga. Under 90-talet påbörjas dock en viss problematisering. Hälften av de 1300 recensioner hon studerat saknar helt omdömen. Någon teoretisk hållning till översättningen går därmed inte heller att uppspåra i materialet.

I sina avslutande kommentarer vädjar Gullin till ökad beredskap och kunskap (respekt) för översättarens och översättningens villkor. Hon pekar även ut ett antal forskningsinriktningar som är värda att pröva.

Jag skall i följande avsnitt uppehålla mig vid några sidor av avhandlingen som jag funnit mindre bra, för att senare avge ett slutomdöme om avhandlingen. Min kritik vill jag i det här sammanhanget komprimera att gälla dels aspekter av materialet och näranalysen, dels subjektpositionen, dvs Gullins egen roll som en 'röst' i den kedja som lösgjort hennes egen.

Generellt kan man säga att de resultat Gullin kommer fram till är föga uppseendeväckande: att översättare

präglar sin text, som därmed i någon mening blir en ny text, är en gammal nytänd sanning. (Motsatsen hade däremot varit uppseendeväckande!) Det som Gullin dock tillför är en möjlig arbetsmodell för ett konstaterande av det här slaget och ett förstärkande av mera positiv hållning till översättandet både som praxis och teori. Och det är det senare som är avhandlingens främsta kulturideologiska anslag. Den komparativistiska stil- och språkanalysmodell Gullin använder hade dock förmodligen varit mera berikande om hennes val av texter hade haft större kulturell och tematisk spridning. Hon borde också i någon skede i sin diskussion ha problematiserat sina val. Att välja de två svenska översättarna Else och Caj Lundgren som objekt är liktydiga, anser jag, med valet av en litteratur som har sitt säte i en vit engelskspråkig (manlig) medelklass; valen av Gordimer och Byatt ändrar inte på den saken. Det innebär att även Gullins analyser är repetitiva, och tyvärr ibland förutsägbara. Som framgår av innehållsreferatet sker det en ('naturlig') homogenisering vid översättningarna: Gordimers apartheidbelastade Sydafrika t ex avlastas vid mötet med Sverige, 'normaliseras,' kunde man säga. Gullins analyser är kulturellt naiva, fast det fråntar dem inte deras stringens och flyhänthet.

Vid upprepade tillfällen i avhandlingen avger Gullin deklamationer om sin objektivitet, sin värderingsfrihet: "denna studie diskuterar inte om översättningar är bra eller dåliga." Som om nu objektivitet var ett möjligt vetenskapligt tillstånd. Vid lika många tillfällen låter Gullin läsaren (i det här fallet jag) själv fylla (falla) i den semantiska lucka som hon försåtligt gillar. Hon förklarar således, som vi såg, att Else Lundgren avviker från originalet i ökande grad i takt med att originalet närmar sig det språkliga vulgärplanet, vilket hon (Gullin) tolkar som utslag av Lundgrens fantasi och speciella uttrycksförmåga – och inte (som jag) som bevis på motsatsen. Med andra ord, Gullins analyser är givetvis 'värderande,' lika normerande någonsin som originalets eller översättningens. Annars vore de knappast 'röster'. Kravet på Gullins 'röst' är i alla händelser att den bör vara självreflekterande, även om den tillhör den vetenskapliga diskursens. Jag skall ge ytterligare ett exempel på denna anomali. Gullin poängterar att Else Lundgren låter läsaren få höra de olika personernas röster, samtidigt som hon (Gullin) i sin analys visar på att så inte sker: romanrösterna raderas ut och personerna reduceras i övergången till svenska. Att således inte kommentera eller problematisera det faktum att Lundgrens översättning av Gordimers roman *July's People* genom sina språkliga och stilistiska tillrätalägganden trivialiserar Gordimers romanvärld, är inte bra. (Det måste vara en lapsus att som Gullin etiketterar den 'exotisk', med en term som tillhör resebyråernas propagandatexter.) Givetvis anser jag att det är vetenskapspersonens rättighet/

skyldighet att även 'moralisera' och 'värdera' för endast då syns och hörs dennes skrift/röst. Det kallas även trovärdighet.

Christina Gullins avhandling söker utröna, identifiera, lokalisera översättarens röst. Hon frågar: "Vems text läser man då man läser en roman översatt från ett annat språk?" "Rösten den vill jag avlyssna." Men de här frågorna och motiveringarna förblir obesvarade eller ogranskade. Avhandlingens brist är att den saknar en teoretisk diskussion vad konstituerar och skiljer 'avlyssnande' och 'läsande,' och om vilka det finns en riklig litteratur. 'Avlyssnande' (genom röst eller skrift) inrymmer strategier som berör emfas, intonation, modulering, kroppsspråk, med sina grafiska eller textbaserade 'motsvarigheter'. Lyssnande, hörande, läsande kan dessutom i olika grad vara kollektiva eller individuella aktiviteter (den samstämmighet som karaktäriserar den skönlitterära genre Gullin valt talar således ett gemensamt språk). 'Litterära' röster talar komplicerade språk som både avkräver och lockar till svar och kommentar. På ett ställe (121) säger Gullin att Else Lundgren "visar personernas sätt att tala, mer än återger hur de låter" (min betoning). Det är en träffande beskrivning, problemet är dock att Gullin inte prövar den teoretiska kunskap som hennes eget uttryck eller observation implicerar. Gullin lokaliserar och färgsätter de två översättarnas röster, men hon avstår från lyssna på vad de säger.

Jag saknar slutligen en genusdiskussion kring översättarens röst. Den generiske, oidentifierade översättaren i Gullins avhandling är manlig. Varför? Kunde inte avhandlingsförfattarens eget kön fått förtur? Gullin gör en poäng av att rubricera Else Lundgren som 'kvinnlig' översättare. Vad som avses anges inte. Med samma logik borde Caj Lundgren ha benämnts 'manlig,' i synnerhet om man granskar hans synnerligen 'manliga' kanon, dvs hans stora förkärlek för 'manliga' texter.

De här kritiska kommentarerna till trots, måste Christina Gullins avhandling *Översättarens röst: en studie i den skönlitterära översättarens roll med utgångspunkt i översättningar av Else Lundgren och Caj Lundgren* ses i ett vidare perspektiv och då måste min bedömning ovan kompletteras och utvidgas. För det första bör det påpekas att avhandlingen är en senkommen, men oändligt välkommen studie i ett litterärt interaktionsproblem som akademien länge vägrat befatta sig med, liksom den vägrat belysa och problematisera andra medierande kulturyttringar. Litterära 'cultural studies' avhandlingar är fortsättningsvis ovanliga i Sverige. Översättningen tillhör som akademisk genre just denna obskyra, relativiserande gränsszon, som vi nu bevittnar, börjar hitta sina egna representationsformer och uttryck. Gullins avhandling är del av denna nyskapande process och den kommer, hoppas jag, få betydelse även utanför de akademiska murarna.

Avhandlingens komposition är stringent; varje kapitel påbörjas och avslutas med inledande och summerande avsnitt, avhandlingens tes aktiveras i återkommande hermeneutiska resonemang (med något av Wolfgang Isters looping böjelser). Som läsare – även som en mycket kritisk läsare – känner man sig både trygg och nyfiken i Christinas sällskap. Kanske litet väl trygg ibland. Det är i dessa stunder jag provocerats att avlyssna de motsäggelsefulla och 'tysta' rösterna i framställningen. Vad gäller forskningsmetodik, teorianknytning och avhandlingens forskningsintegration vill jag peka på förtjänster. De två första kapitlen skriver inte bara 'Translation Studies' svenska, och delvis även internationella, historia, utan lotsar läsaren skickligt fram till det deskriptiva, komparativa förhållningssätt som Gullin sedan anlägger på sina analyser. Metoden är väl anpassad till det teoretiska ramverk som hon valt för sin undersökning. Analyserna är mycket grundligt utförda, pedagogiskt väl avvägda, och fast förankrade i den mentala karta som varje roman erbjuds företräda i undersökningen. Avhandlingens om översättningens strukturella och språkliga konventioner demonstrerar ännu en gång – om detta inte var känt – romanvärldens polyfoni och sammansatthet.

Avhandlingen har ytterligare en merit. Dess femte kapitlet står för det. Det är egentligen två saker. Kapitlet avslöjar dels de oerhört allvarliga bristerna i vår syn på översättningen som en interkulturell praxis, en underlåtenhet som vi såg sammanhänger generellt med okunskapen om kulturella processer. Den litterära översättarens arbete, som det dekonstrueras via Else Lundgrens och Caj Lundgrens arbete, får här sin första svenska akademiska upprättelse. Avhandlingen bör bli ett standardverk på kulturredaktionernas skrivbord.

På det här forskningsfältet finns det mycket att göra. Det sista kapitlet rymmer några uppslag kring tänkbar framtida forskning. Och andra kan läggas till. Vi behöver syna olika sociala och kulturella konstruktioner som översättningar bidrar till att formulera. Vad sker t ex när en mångspråklig, mångkulturell text skall överföras till ett mera homogeniserat språk- och kulturfält? Vad sker när denna reproduktion tvingas gå vägen över fält som är minerade med värdekomplexa traditioner och stereotyper? Hur förändrar invandringen, dvs översättningen, Sverige? Det här är några frågor som Gullins avhandling aktualiserar. Och det finns flera. Därmed suggererar avhandlingen fram nya ansatser och vad kan man mera begära av en vetenskaplig text?

Raoul Granqvist